

דְּרָשׁוֹת

פרשת חקת, תש"פ, מספר 1374

קו פרשת המים – משה ב'מי מריבה'

יושי פרג'ון

מבוא

סיפור חטאו של משה ב'מי מריבה' הוא אחד הסיפורים הקשים ביותר לפירוש בתורה כולה. ומה קולעים הם דבריו של שד"ל, הכותב:

משה רבנו חטא חטא אחד, והמפרשים העמיסו עליו שלשה עשר חטאים ויותר, כי כל אחד מהם בדה מלבדו עון חדש... אשר על כן כל ימי נמנעתי מהעמיק החקירה בדבר הזה, מיראה שמא מתוך חקירותי יצא לי פירוש חדש, ונמצאתי גם אני מוסיף עון חדש על משה רבנו.¹

וכדי שלא אמצא, גם אני, מוסיף עוון חדש למשה רבנו, אינני מבקש לשאול: 'מה היה חטאו של משה?', אלא: 'מה הוביל את הנביא הדגול לחטוא?'

מתי אירע סיפור מי מריבה?

את מסענו אני מבקש לפתוח בשאלה שולית, לכאורה: מתי אירע סיפור 'מי מריבה'?

הסיפור פותח בתיאור הבא: "וַיָּבֹאוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כָּל הָעֵדָה מְדַבְּרִים בְּחֵדָה הָרְאוּשׁוֹן וַיֵּשֶׁב הָעָם בְּקִדְשׁ" (במ' כ:א). תיאור הזמן בפסוק זה דורש ביאור. הבה נתחיל מן המילים "בְּחֵדָה הָרְאוּשׁוֹן". החודש הראשון הוא, כמובן, חודש ניסן. ובאיזה יום בחודש מדובר? מן הסתם, ביום הראשון של החודש,² שנקרא לעיתים תדירות במקרא –

'חודש'.³ אם כן, סיפורנו מתרחש ביום הראשון של החודש הראשון בשנה. אבל באיזו שנה? למרבה ההפתעה, הנתון הבסיסי הזה נעדר מן הפסוק שלנו.

הפרשנים והחוקרים הסכימו בדרך כלל, כי הסיפור אירע בשנה הארבעים, וזאת תוך הישענות על כמה ראיות נסיבתיות; בראשן, מותו של אהרון בהר הֶהָר, המסופר ממש בהמשך פרקנו (במ' כ:כב-כט). התורה חוזרת ומספרת על מותו של אהרון בפרשת "מסעי", כשהפעם היא מציינת גם את התאריך: "וַיָּסְעוּ מִקֵּדֶשׁ וַיַּחֲנוּ בְּהַר הֶהָר בְּקֶצֶה אֲרָץ אֲדוּם. וַיַּעַל אֶהֱרֹן הַכֹּהֵן אֶל הַר הֶהָר עַל פִּי ה' וַיָּמַת שָׁם בְּשָׁנַת הָאָרְבָּעִים לְצֵאת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם בְּחֹדֶשׁ הַחֲמִישִׁי בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ" (במ' לג:לז-לח). ומאחר שמדובר במסע אחד בלבד, מִקֵּדֶשׁ – המקום שבו התרחש סיפורנו – הדעת נותנת ששניהם אירעו באותה השנה – שנת הארבעים לצאת בני ישראל מארץ מצרים.⁴

3 ראו למשל: J. Milgrom, *Numbers* (JPS Torah Commentary), Philadelphia & New York 1990, p. 164; למשמעות זו במקרא, ראו שמ"א כ:ה, יח, כד, כז, לד, מל"ב ד:כג; יש' א:יג, סו:כג; עמוס ח:ה ועוד.

4 ראו למשל רשב"ם על אתר; רבנו מיוחס ב"ר אליהו, *פירוש לספר במדבר* (מהדורת ש' פרייליך), ירושלים תשל"ז, עמ' קל"ו; G. B. Gray, *A Critical and Exegetical Commentary on the Book of Numbers* (ICC), Edinburgh 1965, pp. 256–260 (1903); י' מוריאל, *עיונים במקרא*, תל-אביב תש"ן, כרך ב' עמ' 105–106; י' מילגרום בתוך: י' מילגרום וי' אבישור (עורכים), *ספר במדבר* (עולם התנ"ך), ירושלים ורמת-גן תשמ"ו, עמ' 116; א' סמט, *עיונים בפרשות השבוע: סדרה ראשונה*, ירושלים תשס"ב, כרך ב' עמ' 215–216. ר"י אבן-כספי, *מצרף לכסף* (משנה כסף ב', מהדורת י' הלוי לאסט, פרסבורג תרס"ו, עמ' 265) מציע טווח שנים רחב יותר: "לא באר השנה, גם לא באר כמה ישבו שם, גם לא באר מתי מתה מרים מזמן ישיבתם שם, אם בראשיתו אם בתכליתו, אבל פני הספר מוכיחין כי היה קרוב לסוף הארבעים אם ארבעה או חמשה מן השנים".

* ד"ר יושי פרג'ון, החוג לתנ"ך במכללה האקדמית הרצוג והמחלקה לתנ"ך באוניברסיטת בר-אילן.

1 ש"ד לוצאטו, *פירוש על חמישה חומשי תורה* (מהדורת פ' שלזינגר), ירושלים תשכ"ו, עמ' 472.

2 התרגום המיוחס ליונתן מוסיף תאריך לסיפורנו: "ואתו בני ישראל כל כנשתא למדברא דצין בעשרא יומין לירחא דניסן" (מ' גינזבורגר, *תרגום יונתן בן עוזיאל על התורה*, ברלין תרס"ג, עמ' 264). למקורות נוספים לתאריך זה ראו: מ"מ כשר, *תורה שלמה*, ירושלים תשנ"ב, כרך מ"א, עמ' 138 הערה ז.

קריאת טקסט כאומנות של זמן

אני מבקש להתמודד עם שאלת התאריך הקטוע, לאור גישה שהופיעה במחקר הספרות במחצית השנייה של המאה העשרים. על פי גישה זו יש להתייחס לטקסט ספרותי כ"אומנות של זמן", אשר פרטיו נקלטים על ידי הקורא תוך כדי הקריאה. קריאה של סיפור אינה רק מבט-על הנשען על איסוף מכלול הנתונים, אלא גם מסע הדרגתי במשעול המתפתל של העלילה על נופיה המשתנים. המספר מעצב בקפדנות, לא רק את המסקנות הסופיות שאליהן אמור הקורא להגיע, אלא גם את ההשערות ה"זמניות" שהקורא מעלה כחלק מתהליך הקריאה.⁹

שני דורות אוחזים בסיפור 'מי מריבה'

הדעה הרווחת בקרב הפרשנים היא, כאמור, שסיפור 'מי מריבה' שייך לקורות דור הכניסה לארץ. אבל האם זוהי הקריאה הראשונית של הסיפור? עד כמה סביר לצפות שהקורא יבין שעליו לדלג לפתע על שלושים ושמונה שנים העוברות בשתיקה גמורה?

להפך, הכתוב מעוצב באופן שמעודד את הקורא לקרוא את סיפור 'מי מריבה' כהמשך ישיר לסיפורי התלונה שקדמו לו, ובמיוחד לסיפורי פרשת "קרח". קשרים אלו מתקיימים לא רק ברמת הלשון המשותפת,¹⁰ אלא אפילו באמצעות שתי רמיזות כמעט מפורשות; הזעקה: "וְלוֹ גִּוְעֵנוּ בְּגֹעַ אֲחִינוּ לְפָנֶי ה' (במ' כ:ג) רומזת בבירור לזעקת העם בפרשת "קרח": "וַיֹּאמְרוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר הֵן גִּוְעֵנוּ אֲבֹדְנוּ כְּלָנוּ אֲבֹדְנוּ. כָּל הַקָּרֵב הַקָּרֵב אֶל מִשְׁפַּח ה' יָמוּת הָאֵם תָּמְנוּ לְגֹעַ?"

Numbers (AB), New York 1993, vol. 1, pp. 483-484.

9 ראו למשל: מ' פרי, "הדינמיקה של הטקסט הספרותי: איך קובע סדר הטקסט את משמעויותיו", **הספרות** 28 (1979), עמ' 6-46.

10 כך למשל: "וַיִּקְהָלוּ עַל מֹשֶׁה וְעַל אֹהֶרֶן" (במ' כ:ב; טז:ג - רק בשני הסיפורים הללו); "קָהַל ה'" (במ' כ:ד; טז:ג - בכל ספר במדבר רק בשני הסיפורים הללו); "וַיִּרְא כְּבוֹד ה'" (במ' כ:ו; טז:יט; יז:ז - בכל ספר במדבר רק בשני הסיפורים הללו); "וַיִּפְּלוּ עַל פְּנֵיהֶם" (במ' כ:ו; טז:כב; יז:י - ובכל ספר במדבר רק בשני הסיפורים הללו ובחטא המרגלים). וראו

עוד Kahn, P. "Moses at the Waters of Meribah: A Case of Transference", *Jewish Bible Quarterly* 35:2 (2007), pp. 89-91.

סיפורנו מתחיל, אם כן, ביום הראשון לחודש הראשון של שנת הארבעים. ומאחר שרצף הסיפורים הקודם משויך לשנה השנייה, מתברר שהתורה קפצה, בלי כל אזהרה, על מאורעות שלושים-ושמונה השנים שביניהם.⁵

מדוע אין התורה מבהירה לנו מתי אירע הסיפור?

מתברר, שקביעת השנה שבה אירע הסיפור חשובה ביותר, שכן לפנינו הסיפור הראשון של שנת הארבעים. אבל דווקא החשיבות הרבה של התאריך מדגישה את האופן המוזר שבו בחרה התורה למסור אותו: חודש המוזכר ללא שנה בצידו, ותשובה שנרמזת רק כשלושה-עשר פרקים מאוחר יותר. שומה עלינו לשאול, אם כן, מדוע בחרה התורה תאריך קטוע שחידה בו, במקום להודיע בפירוט כי החודש הראשון הוא היום הראשון לשנה הארבעים?

אף שרבים מפרשנינו הבחינו בהיעדר ציון השנה מן הסיפור, קשה למצוא ביניהם מי שהקדיש תשומת לב לצורת המסירה המשונה של התאריך. לדידם, די היה בזיהוי התאריך החסר, שהרי "דברי תורה עניים במקומן ועשירים במקום אחר",⁶ ו"כל דברי תורה צריכין זה לזה שמה שזה נועל זה פותח".⁷

חוקרי המקרא, לעומתם, נטו להנחה שהצורה המוזרה של התאריך מעידה כי הוא הושמט בטעות מן הכתוב, הוחלף באופן מסורבל, או אפילו סולק בכוונה על ידי עורך מאוחר.⁸

5 מדרש אֶסְפָּה (מדרש שאבד ברובו): "זהו שאמר הכתוב: 'עת לחשות ועת לדבר', המדבר הזה קופץ משנים בניסן בשנה השנית ליציאת מצרים לאחד בניסן בשנת הארבעים... [וב]כל התורה לא נכתבה אלא אותן שנים הראשונות וזו השנה האחרונה" (ש"א ורטהימר וא"י ורטהימר [מהדירים], **בתי מדרשות** כרך א', ירושלים תשמ"ט עמ' ר"א); וראו עוד ראב"ע על אתר ובעקבותיו רבים אחרים.

6 ירושלמי ראש השנה פרק ג', הלכה ה (נ"ח, ד).
7 ש' באבער (מהדיר), **מדרש תנחומא הקדום והישן**, וילנא תרמ"ג, חקת נ"ב (כרך ב' עמ' 129).

8 ראו למשל גריי (לעיל הערה 4) עמ' 257, 259-260; א' כהנא, **ספר במדבר** (תנ"ך כהנא) קיוב תרע"ד, עמ' 61-62; מ' הרן, "דרכיהם של יוצאי מצרים..." **תרביץ** מ' (תשל"א), עמ' 118-119; י' ליכט, **פירוש על ספר במדבר** [יא-כא], ירושלים תשנ"א, עמ' 200; ד' פרנקל, **סיפורי התלונה במדבר על פי האסכולה הכוהנית** (דיסרטציה), האוניברסיטה העברית תשנ"ד, עמ' 246-247; B. A. Levine,

ושוב. כשמשה לוקח את המטה המשמש
"לאות לבני מרי ותכל תלונותם מעלי ולא
מתו" (במ' יז:כה), הוא רואה בכך עדות
לכעסו של ה', והריהו נוזף בעם: "שמעו נא
המרים" (במ' כ:י), ומשתמש במטה כדי
להכות את הסלע – לא פעם אחת כי אם
פעמיים! והנה, כעסו של משה נראה מוצדק
לגמרי, לנוכח כעסו של ה' על ישראל
בסיפורים הקודמים, ולנוכח העובדה שבני
הדור הזה ממשיכים במעשיהם הרעים.
דווקא תגובתו של ה' מפתיעה אותנו, במקום
להמית את העם הוא מבקש להמית את משה
ואהרון!?

אפשר שנמצא את עצמנו מתקוממים
כנגד סיפור כל כך מוזר, אבל כאן מתגלה
חשיבותם של הרמזים המטרידים. כשאנו
מתחקים אחרי הרמז הצפון בתאריך הקטוע,
אנו לומדים שזה אינו המשך לסיפורי הדור
הקודם, אלא הסיפור הראשון בסיפורי הדור
השני. וכאן נפתחת לנו זווית מבט חדשה על
הסיפור – הזווית הא-לוהית. כעת אנו
מבינים את תגובתו המפתיעה של ה',
ומתברר לנו מדוע אין הוא כועס. ה' אינו
נחפז להעניש את בני הדור על תלונתם
הראשונה, ממש כפי שנמנע מלהעניש את
בני הדור הקודם על תלונותיהם הראשונות
– אלו המופיעות בפרשת "בשלח" (שמ' יג-
יז). הבנה זו של הנהגת ה' נעלמה מעינינו
בתחילה, ממש כפי שהיא נעלמה מעיניו של
משה רבנו הנוזף בעם. ואם המנהיג אינו
רואה את אנשיו אלא כהשתקפות של
אבותיהם, אות הוא וסימן כי עליו להישאר
עם דור האבות, והוא לא יוכל להוסיף
ולנהיג את בניהם. וכך, גם הדחתו הצורבת
של משה הופכת להיות מובנת יותר.

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא
לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של
אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:
<http://www1.biu.ac.il/parasha2>
כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע
בדוא"ל.

f הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן
יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
עורכת לשון: רחל הכהן שיף

(במ' יז:כז-כח);¹¹ וכן התיאור: "ויקח משה את
המטה מלפני ה'... ויאמר להם שמעו נא
המרים" (במ' כ:ט-י), רומזת בבירור למסופר
בסוף פרשת "קרח": "ויצא משה את כל
המטות מלפני ה'... ויאמר ה' אל משה השב
את מטה אהרן לפני העדות למשמרת לאות
לבני מרי" (במ' יז:כד-כה).

לפחות בקריאה הראשונה של הסיפור
נדמה, שהמספר מתאמץ לגרום לנו לקרוא
את הסיפור כהמשך רציף לסיפורי התלונות
של דור יוצאי מצרים.

ובכל זאת, ישנם כמה רמזים שעשויים
להוביל את הקורא למסקנה שלפניו סיפור
יוצא-דופן. ראשית, בניגוד לסיפורי התלונה
הקודמים, ה' לא מבקש להשמיד את העם
ומשה לא פועל כדי להצילם. שנית, ה' אינו
מגן על משה ואהרון מפני ביקורת המגיעה
עד כדי ניסיון הדחה, אלא דווקא מדיח אותם
בעצמו. לבסוף, נזכיר שהמספר מותיר לנו
רמז נוסף בתחילת הסיפור – תאריך קטוע –
רמז שישלח את הקורא החרוץ להתחקות
אחרי זמנו האמיתי של הסיפור.

אך מה יכולה להיות המטרה של צורת
כתיבה משונה כל כך?¹²

**מה גרם למשה לחטוא בסיפור 'מי
מריבה'?**

דומה כי הצגת חטאו של אדם דגול כמשה
מעוררת קושי. אם הסיפור יציג את החטא
באופן חד וברור – נתקשה להבין כיצד נפל
הנביא הדגול בחטא שכזה; ואם הסיפור
יצדיק את מבטו של משה – נימצא תוהים
כלפי המשפט הא-לוהי. משום כך בחרה
התורה להעניק לנו שתי זוויות מבט שונות
על סיפור 'מי מריבה' – הראשונה מעודדת
אותנו להצדיק את משה והשנייה
(והקובעת!) להצדיק את המשפט הא-לוהי.

כשאנו קוראים את הסיפור בקריאה
ראשונה, אנו מוצאים את עצמנו שותפים
לעמדתו של משה רבנו, המתמלא כעס
ותסכול מכך שהעם ממשיך לחטוא שוב

11 יש לציין כי שורש גו"ע מופיע בתורה, מחוץ לספר
בראשית, רק בשני הסיפורים הללו, ובכללם
בתיאור מותו של אהרון: "פי גוע אהרן" (במ'
כ:ט).

12 ע' פז מציע, שהתאריך החסר מלמד דווקא על כך
 שאין חשיבות לידיעת השנה שבה התרחש
 הסיפור. ראו: "חטא משה ואהרן ב'מי מריבת
 קדש": קריאה צמודה של במדבר כ', א-יג", מגדים
 נ"ג (תשע"ב), עמ' 76.